

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**

**XII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

Sborník příspěvků z kolokvia konaného
v Bořeticích 17.–19. června 2009

Brno 2009

Editorka: Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.

Recenzovali: Doc. Ing. Mária Fáziková, CSc.

Doc. Ing. Jozef Tvrdoň, PhD.

© Masarykova univerzita, 2009
ISBN 978-80-210-4883-6

DEMILITARIZACE ÚZEMÍ ČR PO ROCE 1989 – VSTUPNÍ GEOGRAFICKÁ ANALÝZA

DEMILITARIZATION OF TERRITORY OF THE CZECH REPUBLIC AFTER 1989
– INPUT GEOGRAPHICAL ANALYSIS

MGR. JAN HERCIK

DOC. RNDR. ZDENĚK SZCZYRBA, PH.D.

RNDR. MILOŠ FŇUKAL, PH.D.

DOC. RNDR. VÁCLAV TOUŠEK, CSc.

Katedra geografie

Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci,

Tř. Svobody 26, 771 46 Olomouc, Česká republika.

e-mail: hercik.jan@seznam.cz, zdenek.szczyrba@upol.cz,

milos.fnukal@upol.cz, vaclav.tousek@upol.cz

Anotace

Armáda České republiky prošla během posledních 20 let poměrně složitým vývojem. V návaznosti na jednotlivé koncepce se v rovině ekonomicko-logistických opatření výrazně redukoval především početní stav příslušníků armády (vojáci i civilní zaměstnanci), což neslo s sebou rušení řady vojenský útvarů po celém území státu. Postupně se do tohoto procesu promítaly následující klíčové momenty: formulace nové zahraničně-politické doktríny ČR (průběžně), vstup Česka do NATO (1999) a profesionalizace Armády ČR (2004).

Cílem příspěvku je popsat základní rámec prostorové transformace armády v období po roce 1989. Jde o první svého druhu geografickou sondu. Dosavadní odborná literatura se touto problematikou zabývá pouze okrajově a spíše z pohledu branně bezpečnostního.

Klíčová slova

armáda, transformace, Česká republika

1. Úvod

Transformace, resp. reforma Armády České republiky (dále jen AČR) je jednou z mnoha důležitých změn probíhajících v České republice v posledních 20 letech. Změnami v armádě se ve svých pracích zabývá řada odborníků, vesměs z vojenských kruhů, ale i akademických pracovníků. Většina prací popisujících reformu či transformaci AČR publikovaných v odborných časopisech a sbornících (např. Obrana a strategie) se věnuje především vojensko-strategickým otázkám, profesionalizaci armády či strukturálním změnám v AČR. Do současné doby však nebyl publikován relevantní příspěvek, který by se věnoval prostorově ekonomickým dopadům reformy armády na území České republiky (mimo materiál „Koncepce výstavby profesionální Armády z roku 2003 (viz kap. 2).

Samotný proces *demilitarizace* území je úzce spjat se ztrátou či výrazným oslabením militární funkce sídel, se změnou ve využívání území pro jiné než vojenské účely a změnou sociální a ekonomické struktury dotčeného území. Odehrává se s různou intenzitou dopadů v rurálním a urbánním prostředí a je odstupňovaný podle geografické polohy území a

hierarchie sídel. Tato definice doplňuje a rozšiřuje dříve identifikovaný proces demilitarizace území jako jeden z elementárních transformačních procesů funkční struktury postsocialistického města¹ (Matlovič et al., 2001). Podobně jako v případě deindustrializace jde o závažný svými dopady do území proces, zanechávající za sebou často problém tzv. militárních brownfieldů (Herzog et al., 2003 cit. Žižka, 2005, Ptáček a Létal, 2006, Kuda a Smolová, 2007 ad). Svými dopady tak demilitarizace i deindustrializace jakožto jedny ze signifikantních transformačních procesů na cestě proměny socialistického města v postsocialistické, přináší nová urbanistická řešení a nové funkce (mono- nebo polyfunkce, vesměs rezidenčního nebo rezidenčně-obslužného charakteru). Ačkoliv demilitarizace území České republiky je kontinuálním procesem transformačního období po roce 1989, není zdaleka procesem ukončeným, existuje stále mnoho neřešených „případů“, a to nejen z pohledu urbanistického. Zatímco otázka militárních brownfieldů se již dočkala své výzkumné a institucionální pozornosti (např. v rámci výzkumného programu WB Ministerstva pro místní rozvoj nebo jako součást tzv. Národní databáze brownfieldů, kterou v posledních letech zpracovala a v současnosti spravuje agentura CzechInvest jako otevřený informační systém pro podnikatelskou sféru), nejsou zatím popsány ani kvantifikovány sociální a ekonomické dopady demilitarizace území v ČR. Tento příspěvek je jednou z prvních sond svého druhu akcentující již zmíněné prostorové aspekty transformace AČR ve vazbě na ostatní mezioborové vazby .

2. Východiska transformace Armády České republiky

Do roku 1989 vycházela armádní koncepce z bipolárního rozdělení světa a příslušnosti československé armády do svazku Varšavské smlouvy (Rašek, 2005). Členství ve Varšavské smlouvě a podřízení se jejím vojenským doktrínám odpovídal přirozeně celkový charakter naší armády, tj. organizační struktura nebo rozmístění posádek a vojenských útvarů. V roce 1989 bylo tak na území celého Československa celkem 250 posádek a dislokačních míst a tehdejší federální ozbrojené síly čítaly více než 250 000 osob². Tehdejší Československo k nejmilitarizovanějším zemím na světě v přepočtu na 1 obyvatele.

Sametovou revolucí a rokem 1990 započala tzv. demokratizace armády. Ta s sebou přinesla především odpolitizování ozbrojených sil a celkovou změnu základních vojenských strategií a doktrín. Díky nastolené reorganizaci armády a novému brannému zákonu či zákonu o civilní službě došlo k iniciaci změn vedoucích k zeštíhlení armády. Již v listopadu 1990 byla schválena koncepce výstavby Československé armády, která počítala mj. se zkrácením základní vojenské služby na 18 měsíců. V březnu 1991 byla Federálním shromážděním ČSFR schválena nová vojenská doktrína, která jasně změnila strategický charakter armády z útočné na ryze obrannou. Podle této armádní doktríny se měly dislokovat a reorganizovat vojenské jednotky tak, aby jejich počet a rozmístění odpovídalo novým skutečnostem a aby, rozmístění v rámci celé republiky bylo co možná nejrovnoměrnější. K velkým změnám došlo především v pohraničí, kde byly rušeny pohraniční vojenské útvary a roty a dříve vojenské objekty postupně opouštěny. Tyto objekty se staly pro armádu z velké části nepotřebnými a armáda většinu z nich postupně převedla na obce či prodala ve formě přímého prodeje.

Důležitou součástí demilitarizace území republiky bylo na začátku transformačního období 90. let minulého století stahování sovětských okupačních vojsk z Československa. Šlo tehdy

¹ V citovaném zdroji se užívá termínu „postkomunistické“ město.

² Údaje odděleně za Českou republiku a Slovenskou republiku nejsou přesné, není tedy korektní uvádět počty bez detailní znalosti dalších relevantních zdrojů Ministerstva obrany ČR, případně Ministerstva obrany SROV.

o více než 73 tis. vojáků Rudé armády rozmístěných po celém území státu³. Mezi nejvýznamnější lokality s přítomností sovětských vojsk patřily Ralsko, Milovice a Libavá. Do konce června 1991 Rudá armáda všechny tyto objekty a areály opustila. Větší část z nich přešla do užívání Československé armády, posléze Armády České republiky. Celkem 65 lokalit bylo po provedení sanačních prací (odstranění munice, ekologických škod apod.) předáno k civilnímu využívání⁴.

Dalším důležitým momentem demilitarizace bylo rozdělení Československa k 1. 1. 1993. Se vznikem dvou suverénních států vznikly i dvě armády: Armáda České republiky (dále jen AČR) a Armáda Slovenské republiky (od roku 2002 Ozbrojené síly Slovenské republiky). V rámci AČR se dále prováděly další především reorganizační změny směřující k členství České republiky v NATO. Ještě v době přistupování ČR do NATO se počítalo s tzv. poloprofesionální armádou⁵.

21. prosince 1994 byla přijata nová vojenská strategie ozbrojených sil. Potom, co se tato koncepce ukázala být především z pohledu organizačního neuskutečnitelnou, začalo se koncem 90. let a především pak od počátku tohoto století uvažovat o vytvoření zcela nové reformy AČR. Příprava tohoto reformního dokumentu se především díky nejasnostem výhledu ve financování Ministerstva obrany, resp. Armády České republiky protáhla až do roku 2003. 12. listopadu 2003 vláda svým usnesením č. 1154 schválila tzv. Koncepci výstavby profesionální Armády ČR a mobilizace ozbrojených sil ČR přepracovanou na změněný zdrojový rámec. Transformace armády by měla přinést především její zefektivnění a lepší zapojení do rámce sil NATO. Rok ukončení provádění této reformy byl původně stanoven na rok 2012. Již roku 2007 ale náčelník generálního štábu gen. Vlastimil Pícek stanovil rokem ukončení provádění reformy rok 2018, a to postupně během čtyř etap transformace:

1. Fáze radikálních změn – rušení posádek, snižování počtu osob a VTM (plán. 2002 – 2004),
2. Stabilizační fáze – důraz na zabezpečení personálu (plán. 2005 – 2006),
3. Fáze vyhodnocení a přípravy dalšího postupu po dosažení počátečních operačních schopností (plán. 2007 – 2008),
4. Pokračování transformace, dosažení cílových struktur a počtu resortu Ministerstva obrany (plán. 2009 – 2018).

3. Prostorové aspekty demilitarizace území ČR

Jak již uvedeno, je demilitarizace území ČR výsledkem nového pojetí vojensko-politické doktríny ČR po roce 1989, která počítá se zásadní redukcí ozbrojených sil Armády ČR. Jak uvádí oficiální zdroje Ministerstva obrany ČR, počet osob v ozbrojených silách se během

³ Vedle vojáků byli na našem území také rodinní příslušníci vojáků z povolání – cca 39 tisíc (údaje k 1. 1. 1990).

⁴ K zajímavým příkladům demilitarizace území velkého rozsahu patří lokalita bývalého vojenského výcvikového prostoru (dále jen VVP) Ralsko (cca 250 km²) zrušeného k 1.1. 1992. Celé území bylo rozděleno mezi 13 obcí, na které byla postupně většina objektů státem převedena. Roku 1994 byl dokončen a vládou schválen návrh územního plánu velkého územního celku Ralsko, který vymezuje vhodné aktivity v jednotlivých částech území. V dalších letech bylo vytvořeno několik studií a dalších územních plánů věnujících se využití prostoru bývalého VVP Ralsko. (Poštolka, 1998) Ne všechny objekty a areály v bývalém VVP se do dnešní doby podařilo zrevitalizovat a najít jim vhodné uplatnění. Mezi nejvýznamnější příklady brownfieldů zde patří především areál Vrchbělá a část areálu bývalého vojenského letiště Hradčany. Ke zdařilým krokům patří především revitalizace převážně panelových domů v lokalitě Hradčany a Kuřívody.

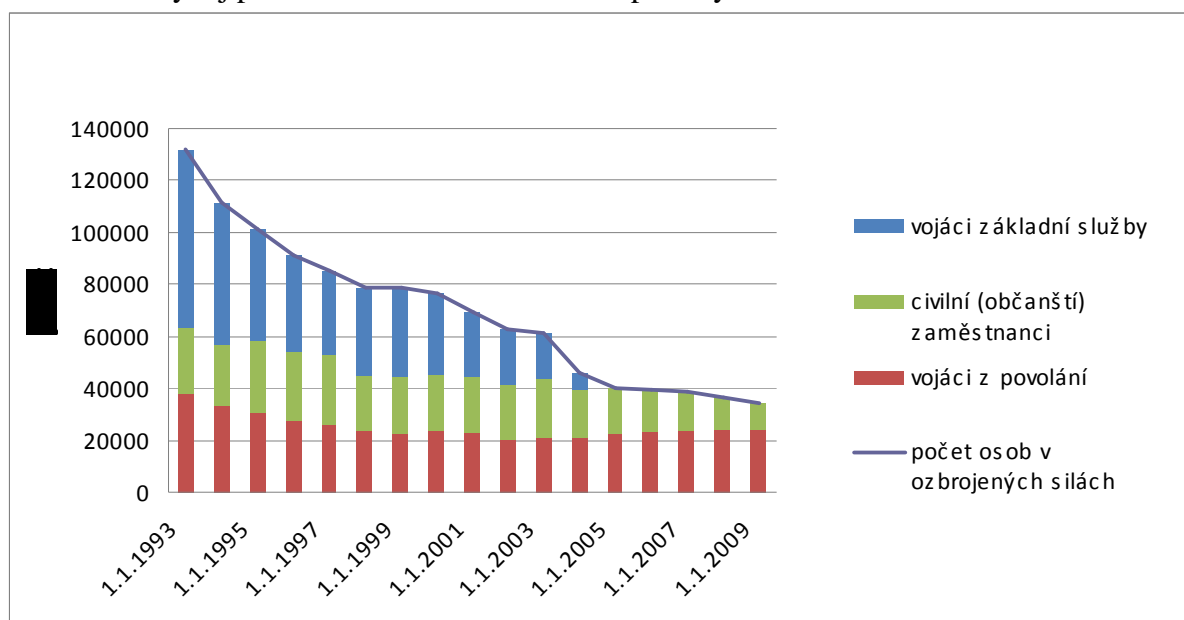
⁵ Plně profesionální měly být pouze jednotky rychlého nasazení. U vojsk územní obrany se počítalo jak s profesionály, tak vojáky základní vojenské služby a záložníky

transformačního období průběžně snižoval, každým rokem o několik tisíc. Zatímco v roce 1993 působilo v Armádě ČR více než 130 tisíc osob (131 965), počátkem roku 2009 to již bylo jenom 34 tisíce (34 134), početně se tak armáda zredukovala na zhruba čtvrtinový stav sledovaného výchozího transformačního roku ($\text{index}_{1993/2009} = 25,9$). Jak dále ukazuje obr. 1, změny probíhaly ve všech třech složkách ozbrojených sil, nejvíce však u vojáků základní služby, jejíž délka byla průběžně zkracována, až v roce 2004 byla úplně zrušena. Armáda je od tohoto roku plně profesionální.

Takto významná redukce nemohla zůstat beze změn prostorového rozložení armády. Průběžně byly rušeny vojenské posádky i dislokační místa po celém území republiky a bez většího akcentu na některou z velikostních kategorií obcí. Se stejnou „intenzitou“ se rušily vojenské posádky a dislokační místa ve velkých městech i v malých obcích, celkem bylo demilitarizací zasaženo přes 50 obcí (viz tab. 1), ve kterých armáda zanechala prázdné kasárenské a jiné armádní objekty. Část z nich byly bezúplatně převedeny na obce, část ještě zůstaly v majetku Armády ČR, případně k uvedeným armádním objektům existuje právně smíšený stav stát-obec.

Sledujeme-li samotné prostorové rozložení demilitarizace území České republiky za zkrácené transformační období 2003 - 2008, pak dynamiku tohoto jevu nejlépe dokumentuje série obr. 2a-2c. Zcela zřetelně se demilitarizace ukazuje jako plošně rovnoměrný jev zasahující bez většího rozdílu všechny velikostní kategorie obcí ČR. Také regionálně nejsou patrné výraznější rozdíly, plynule byly totiž rušeny vojenské posádky a dislokační místa v pohraničí a vnitrozemí. Demilitarizace pokračuje tempem, který jí určila „Koncepce výstavby profesionální Armády ČR ...“ (2003), která si jako cíl stanovila mít na území ČR v roce 2010 funkčních 23 vojenských posádek a 45 dislokačních míst.

Obrázek 1: Vývoj počtu osob v Armádě České republiky v letech 1993 – 2009

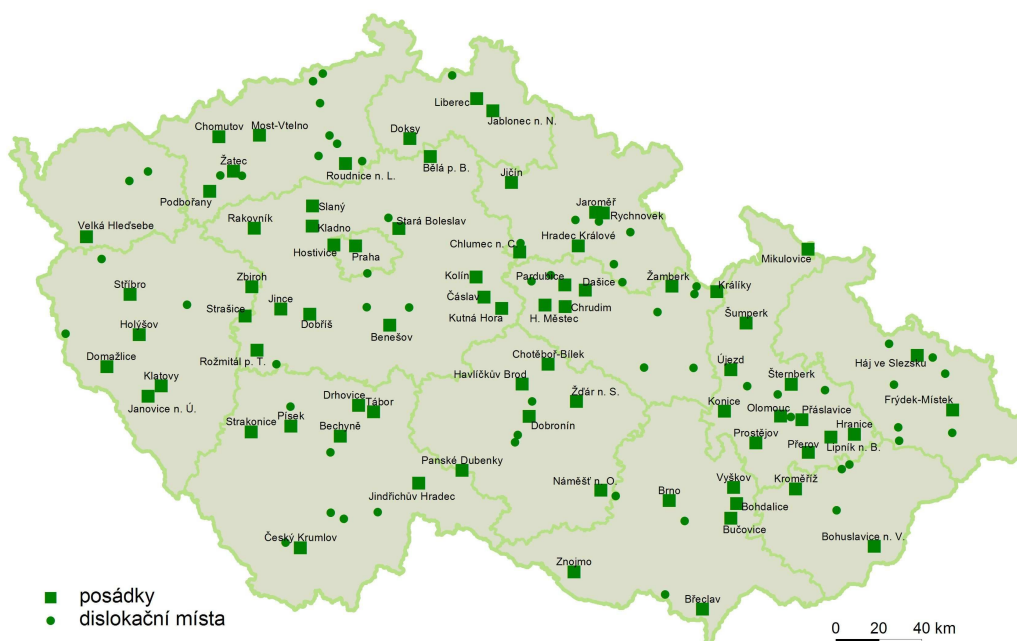
Pramen: Ministerstvo obrany ČR.

Tabulka 1: Zrušené posádky a dislokační místa AČR v obcích v letech 1993 - 2009

Zrušené posádky		Zrušená dislokační místa	
počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí
1000 a méně	5	1000 a méně	5
1001 - 5000	9	1001 - 5000	1
5001 - 10000	8	5000 - 10000	5
10001 - 20000	7		
20001 - 30000	7		
30001 - 50000	4		
50001 a více	3		
Celkem	43	Celkem	11

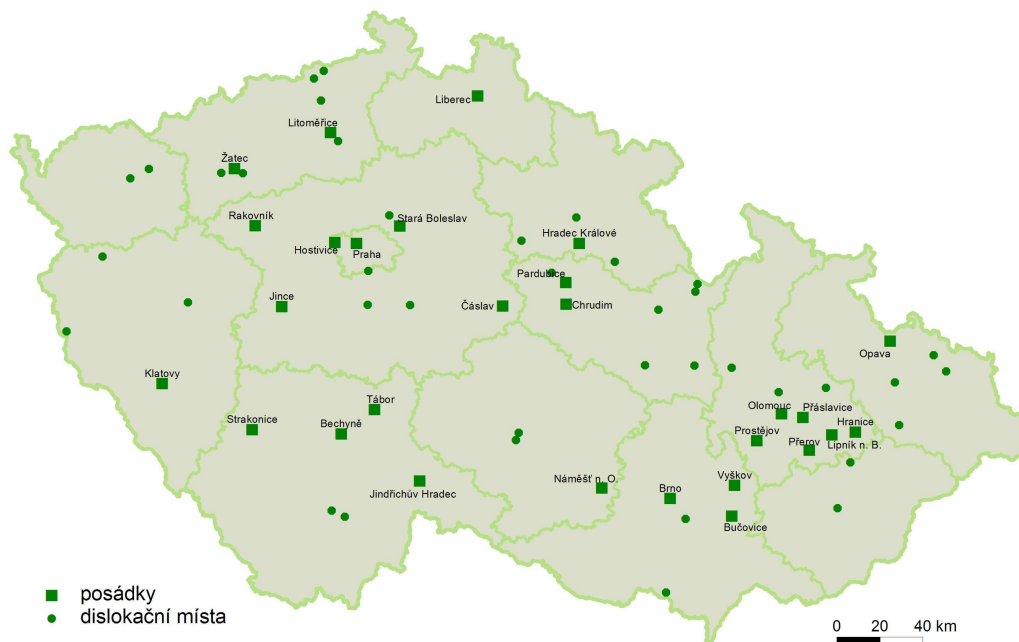
Pramen: Ministerstvo obrany ČR.

Obrázek 2a: Posádky a dislokační místa Armády ČR k 1. 1. 2003

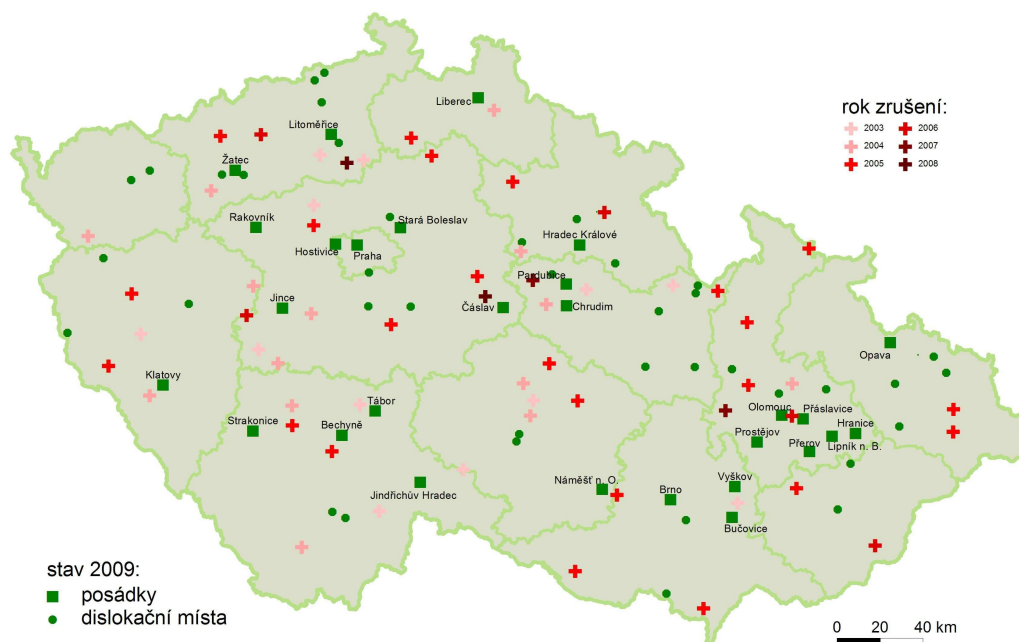
Pramen: Pramen: Ministerstvo obrany ČR.

Obrázek 2b: Posádky a dislokační místa Armády ČR k 1. 1. 2009

Pramen: Pramen: Ministerstvo obrany ČR.

Obrázek 2c: Posádky a dislokační místa Armády ČR zrušená v letech 2003- 2008

Pramen: Pramen: Ministerstvo obrany ČR.

4. Závěr

Demilitarizace území představuje zajímavý badatelský problém, který má zcela jasnou geografickou dimenzi, v rámci níž lze identifikovat relevantní dopady do území. Bohužel, zatím se tomuto problému z geografického či alespoň částečně geografického česká odborná literatura nevěnuje, ačkoliv v zahraničí toto téma není odborným kruhům neznámé. Ukazuje se, že máme co do činění s prostorově velmi zajímavým procesem, jehož identifikace, průběh i řešení nabízí české geografii mnoho podnětného, obyčejným sledování prostorových změn počínaje až po výsledná řešení na úrovni regionálního rozvoje. Tento příspěvek je první ze série článků, které v současné době vznikají na Katedře geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, jde o první sondu do území, ve kterém reálně probíhá demilitarizace se všemi jeho aspekty a dopady.

Tento příspěvek vznikl za podpory výzkumných grantů Ministerstva pro místní rozvoj ČR č. WB-20-04 „Urbanistický rozvoj nevyužívaných ploch neprůmyslového charakteru“ a WB-25-05 „Revitalizace nevyužívaných neprůmyslových ploch v Olomouckém“.

Literatura

1. Herzog, M., Linder, E., Schilling, T., Stumper, A. (2003): Konversion der Hahnenkamm-Kaserne in Heidenheim am Hahnenkamm. Ansbach : Fachhochschule Ansbach.
2. Klamár, R. (2007): Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava. Geografické práce, č. 12. Prešov : Prešovská univerzita, 210 s.
3. Kuda, F., Smolová, I. (2007): Technické a geografické aspekty integrace neprůmyslových brownfieldů do území. Ostrava : VŠB-TU, 150 s.
4. Matlovič, R., Ira, V., Sýkora, L., Szczyrba, Z. (2001): Procesy transformacyjnej struktury przestrzennej miast postkomunistycznych (na przykladzie Pragi, Bratysławy, Ołomuńca oraz Preszowa). In: Jażdżewska, I. (ed): Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany (II), XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Łódź : Uniwersytet Łódzki, s. 9-21.
5. Pernice, B. (2007): Profesionalizace ozbrojených sil: trendy, teorie a zkušenosti. MO ČR, 147 s.
6. Poštolka, V. (1998): Revitalizace a nové využití bývalého vojenského prostoru Ralsko. In: Geografie – sborník České geografické společnosti, 3/1998. ČGS, s. 156-168.
7. Ptáček, P., Létal, A.: Geografické aspekty neprůmyslových brownfields na Jesenicku. In: Neulinger, M. (ed.): Využití brownfields neprůmyslového charakteru. Ostrava : FAST VŠB-TU, 2006. s. 161-170.
8. Rašek, A. (2005): Patnáct let polistopadové armády. In: Listy 1/2005, s. 24-28.
9. Roušar, J. (2006): Česká republika a její profesionální armáda. MO ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2006, 160 s.
10. Žižka, M. (2005): Regenerace armádních deprimujících zón v Německu. In: Žižka, M. (ed): České podnikatelství v evropském prostoru 2005 se zaměřením na revitalizaci brownfields (neprůmyslových deprimujících zón) v Libereckém kraji. Liberec : Technická univerzita, s. 86-91.

Prameny

1. MO ČR Ročenka 2004. MO ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2005
2. MO ČR Ročenka 2005. MO ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2006
3. MO ČR Ročenka 2006. MO ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2007

4. Armáda České republiky v roce 2003. MO ČR, 2004
5. Armáda České republiky v roce 2004. MO ČR, 2005
6. Armáda České republiky v roce 2005. MO ČR, 2006
7. Armáda České republiky v roce 2006. MO ČR, 2007
8. Armáda České republiky v roce 2007. MO ČR, 2008
9. Armáda České republiky v roce 2008. MO ČR, 2009
10. Koncepce výstavby profesionální AČR a mobilizace ozbrojených sil ČR přepracovaná na změněný zdrojový rámec. MO ČR, 2003, 40 s.
11. Vojenská strategie České republiky. Praha, 2004, 16 s.

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

Doc. RNDr. Milan Víturka, CSc.
vedoucí katedry

XII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH

Editorka: Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.

EDIČNÍ RADA:

L. Bauer, L. Blažek, H. Hušková, E. Hýblová,
M. Kvizda, R. Lukášová, J. Menšík, J. Nekuda,
A. Slaný, J. Šedová, V. Žítek

Vydala Masarykova univerzita roku 2009

1. vydání, 2009, náklad 120 kusů CD-ROM

Publikace ESF-4/09-02/58

ISBN 978-80-210-4883-6

muni
PRESS